

EDITH ENNEN, FRAUEN IM MITTELALTER

Verlag C. H. Beck, München 1984, str. 300

U krajnje oskudnom izboru djela domaće historiografije ili prijevoda koji se bave oblicima društvenopravnog položaja žene u srednjem vijeku, problemom braka, obitelji, potomstva, udovištva, dosegom privredne aktivnosti, religioznosti i svakodnevnog života gradskih ili seoskih, plemićkih ili pučkih obitelji, vladarica ili žena s ruba društvenog statusa, svako djelo domaće produkcije (Dušanka Dinić-Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku*, Beograd 1974)¹ ili prijevod (Georges Duby, *Vitez, žena i svećenik*, Split 1987) predstavlja pionirski dobrodošao poduhvat. Stoga je slučajno otkriće djela njemačke historičarke E. Ennen na policama Njemačkog kulturnog centra u Zagrebu ugodno iznenađenje za domaćeg čitaoca, napose kad se u obzir uzme da djela E. Ennen nisu kod nas dosad prevedena niti kritički ocijenjena.

E. Ennen bila je do umirovljenja voditeljica katedre za srednjovjekovnu i novovjekovnu povijest Rajnske oblasti na Sveučilištu u Bonnu. Njezinu glavno istraživačko područje jest grad evropskog srednjovjekovlja i ranoga novog vijeka. Najvažnija do sada objavljena djela su joj: *Geschichte der Stadt Bonn*, II, Bonn 1962; *Die europäische Stadt des Mittelalteres*, Göttingen 1979; *Gesammelte Abhandlungen zum europäischen Städtewesen und zur rheinschen Geschichte*, Bonn 1977. Surađuje s mnogim evropskim povijesnim časopisima.

Potka knjige »Žene u srednjem vijeku« jest društvenopravni položaj i oblici životnog svakodnevlja žena različitog socijalnog statusa na zapadnoevropskom prostoru u razdoblju ranog (500—1050), razvijenog (1050—1250) i kasnog (1250—1500) srednjeg vijeka. Metoda kojom se autorica služi zasniva se na analizi primjera i događaja potkrijepljenih obilnim navođenjem izvornog materijala pravnog (povelje, zakonici, statuti, sudski spisi, oporuke), književnog (kronike, životopisi, privatna prijepiska) i arheološko-umjetničkog (grobnici, umjetnički obrt, arhitektura) karaktera. Upozoravajući u uvodnom dijelu na složenost odnosa spram srednjovjekovnog razdoblja autorica pred istraživača postavlja problem mogućnosti objektivnog pristupa i znanstvenog vrednovanja prošlosti: »Prije svega, čini mi se važnim prikazati dinamiku razvojnog procesa i ne ostajući pri izoliranim iskazima, izvore uklapati i interpretirati s obzirom na njihovu prostorno-vremensku međuzavisnost«. (str. 28—29) Ukratko ukazujući na dostignuća zapadnoevropske historiografije XIX i XX stoljeća, autorica izdvaja radove Marianne Weber, R. Schrödera, K. Büchera, J. Hastingsa i J. Bodina, čijom pojavom završava etapa rane poslijeratne historiografije. Prekretnicu i istodobno nove mogućnosti pristupa problemu položaja žene srednjovjekovnih društvenih zajednica najavili su prvi rezultati najmlađe generacije historičara s početka 80-tih godina: S. Scharra, E. Powera i R. Perrouda.

U prvom poglavlju bavi se položajem žene u ranom srednjem vijeku, počevši od seobe naroda do smjenjivanja franačkih kraljevskih i carskih dinastija. Germani seobe naroda nisu više narod Tacitovih opisa ravnopravnih rodovskih zajednica. Dom i porodica strogo su organiziran patrijarhalan svijet

¹ U jugoslavenskoj historiografiji također je objavljen jedan rad o istoj problematici: Dušanka Dinić-Knežević, *Ograničenje luksuza u Dubrovniku krajem XV veka*, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 18/1, 1975, str. 75—86

ratničkog naroda. Izvori pomoću kojih saznajemo nešto više o pravnom položaju žene u germanskom društvu poglavito su pravni spomenici (zakonici — leges). Iako su u njima osobitosti vlastitog povijesnog razvoja uvjetovale izvjesna odstupanja i zasebnosti, pravni status žene podudara se u većini zakonika. U svim primjerima žena je objekt dogovora i prodaje između dviju obitelji s kojima nikada potpuno ne prekida vezu, redovito bez mogućnosti samostalnog poslovnog i pravnog djelovanja, krajnje ograničena u nasljednom i skrbničkom pravu. Od djevojke se očekuje skromnost i poslušnost, od udate žene vjernost. Za nevjeru burgundijski i ripuarijski zakonici propisuju kaznu žigosanja i bičevanja te, u slučaju odnosa slobodne djevojke s robom, čak i smrt. U VI stoljeću nešto je šira mogućnost pravnog djelovanja žene u udovištvu i skrbništvu, a javlja se, zasada samo u Engleskoj, obavezni pristanak djevojke pri sklapanju braka. Ne bismo se, međutim, mogli složiti s autoricom da su ti sporadični primjeri olakšice značili i značajno poboljšanje društvenopravnog statusa žene. Ne treba zaboraviti da su barbarska raskalašenost mnogoženstva merovinških kraljeva, nesiguran položaj Karlovih žena, brojnost konkubina i utjecajnih robinja (Fredegunda) te nemoćna upozorenja crkvenih autoriteta, popratne pojave bračnih veza i obiteljskog života vladarskih dinastija i plemstva sve do duboko u srednji vijek.

Rani srednji vijek doba je pobožnosti, molitve, djevičanskog zavjeta božjoj službi, dobrih djela i svetaca. U Italiji se osnivaju prvi samostani — udate i obudovjele žene visokog plemstva stieću tako mogućnost nastavka života u molitvi, pobožnosti, bavljenju filozofijom, pjesništvom, pisanjem samostanskih kronika, životopisa svetaca, prepisivanjem i oslikavanjem knjiga i upravljanjem samostanskim dobrima. Mnoge pobožne žene, visoke naobrazbe i kulture, postaju buduće svetice (Radegunda, Gertruda). Slijedi se put irskih redovnika, osnivaju novi samostani i prve biskupije u poganskim krajevima, održavaju intelektualne i prijateljske veze nadahnute entuzijazmom srednjovjekovnih misionara i propovjednika (Lioba).

Nasuprot skrovitosti samostanske duhovnosti, žene vladara i visokog plemstva stanuju na dvorovima i u utvrđenim burgovima. nose skupocjen nakit i odjeću, sudjeluju na dvorskim svečanostima i u odsustvu supruga nerijetko preuzimaju nadgledanje posjeda. Rano se udaju, često odlazeći u strani svijet. nerijetko mnogo starijem suprugu, poklanjaju muškog nasljednika, a kćeri odgajaju za političke brakove. Redovito idu u crkvu, osnivaju i bogato obdaruju samostane, zaštićuju pape i biskupe (Matilda Toskanska), ali i žude za vlašću »carskim ponosom i inteligencijom« (Teofana). Prerano ostaju udovicama i s mnogo strasti osvećuju supruga braneći nasljedna prava potomstva (Brunhilda). Umiru rano (Teofana, Gisela, žena Konrada II), često u samostanima koje su same osnovale.

Nasuprot dinamičnoj životnoj svakodnevnici i izvjesnijim pravnim mogućnostima društvenom statusu žena vladarskih kuća ili viših plemićkih slojeva, za seljačko stanovništvo, služinčad i robove dugo je važno ograničenje slobodnog sklapanja braka te će tek širi zamah kršćanstva i preobrazba u serve casate ili colone poboljšati njihov socijalno-ekonomski položaj. Grgur Tourski piše nam o svakodnevnim poslovima seljačkih žena, brizi za djecu i kućanstvo, poljskim radovima i »opera textilia«. Velike obitelji su rijetke — najčešće se radi o užoj obiteljskoj jedinici sa tri do četiri djeteta.

U drugom poglavlju autorica se bavi položajem žene u srednjovjekovnim gradskim naseljima. Gradovima kraljevske povelje olakšavaju položaj, stanovništvu ostavljaju punu slobodu sklapanja braka etničko i socijalno različitih partnera, ženidbenim vezama teži se izjednačavanju: »Heirat macht frei im Stadtluft«. U gradovima su parovi doseljenog, radno sposobnog stanovništva dobrodošli. Pri tom žena nije samo pasivni promatrač suprugova uspona već aktivno sudjeluje u njegovom postepenom nastojanju da stjecanjem imetka dobije građansko pravo i status privilegiranoga društvenog staleža.

U brak se sve više upliće crkva. Oštro se osuđuje mnogoženstvo, do XII stoljeća uobičajeno u najvišim krugovima skandinavskih i srednjoevropskih slavenskih zemalja (Mješko I). Svetost i nepovredivost bračne veze potvrđena crkvenim blagoslovom postepeno odnosi pobjedu.

Uspion srednjovjekovnog građanstva imao je i svoju tamnu stranu. Velike gradske luke postaju stjecišta trgovine živim ljudskim mesom. Kupljeno rob-lje pretvara se najčešće u kućnu služinčad, rjeđe u poljske radnike ili pomoćnu radnu snagu obrtnih radionica. Premda autorica smatra vjerojatnom tezu o povlaštenom položaju ancilla, koje su »lakše« stjecale naklonost vlasnika i osobnu slobodu, potrebno je upozoriti da je stjecanje gospodarevih simpatija u velikoj mjeri bilo povezano s priležništvom te da je sam pojam osobne slobode najčešće značio ostanak i obavezu služenja »iz zahvalnosti« istoj gradskoj obitelji ili gospodarstvu.

Žena razvijenog srednjeg vijeka nema mogućnost osobnog utjecaja i sudjelovanja u političkim zbivanjima kraljevstva, vojvodstva ili gradske republike. Uprkos ovlaštenju da zastupa supruga u vrijeme njegova izbivanja, te širokim skrbničkim pravima nad maloljetnim potomstvom, dosezi aktivnosti žene i dalje ostaju domaćinstvo i crkva.

Osnivanje ženskih samostana u razvijenom srednjem vijeku poprima izuzetan zamah. Njihove pripadnice još su većinom djevojke i udovice plemićkih i viših građanskih slojeva. U početku nastaju u blizini muških samostana (Doppelklöster). Reformu provodi Benigna, udovica njemačkog ministerijala, koja nadahnuta naučavanjem sv. Augustina osniva izdvojene redovničke zajednice žena. Samostani su sve brojniji, mijanse redova i redovničkog statusa sve izrazitije. Izvori razlikuju redovnice, laike, konverze, sestre... Redovnice su i obrazovaniji dio društva. Uče latinski, prepisuju rukopise, iluminiraju, bave se ručnim radom, podučavaju mlade djevojke. Žudnja za životom na tragu Kristovog puta poprima izuzetno emocionalan, strasan naboj. Mnogo se moli, odlazi u crkvu, obilno daruju samostani, polažu zavjeti lokalnim svecima i obećava djevičanska vjernost Kristu.

Povijest književnosti razvijenoga srednjeg vijeka doba je kad epske junčke pjesme prerastaju u trubadurstvo i viteško pjesništvo. Viteštvo postaje oznakom čitave jedne epohe, načina mišljenja i oblika ponašanja plemića. Autorica donosi čitav niz primjera uklapanja sudbina velikih imena srednjovjekovne povijesti s nazorima dvorsko-viteškog svijeta. Križarski ratovi, trgovački i hodočasnički putovi utječu na pokretljivost stanovništva. Eleonora iz Poitua putuje u Antiohiju i udaje se za vlastitog ujaka, kršćanskog viteza Raimunda. Muškarci su sve odsutniji iz domovine. Žene ih, ukoliko ne odlaze s njima, zastupaju i zamjenjuju, samostalno primaju službene posjete i organiziraju svečanosti.

Treće poglavlje obuhvaća zapadnoevropski prostor u vrijeme kasnoga srednjeg vijeka. Razdoblje sredine i druge polovine XIV, te prva polovina XV stoljeća doba je drastičnog opadanja stanovništva zbog prirodnih (epidemije), gospodarskih (glad, oskudica, nerodica) i društvenih (ratovi) poremećaja. Kriza narušava i bračne veze, obitelj, potomstvo. Samo 67% ženskog stanovništva iznad 14 godina je udato. Dobna granica stupanja u brak pomiče se na više.

U gradovima, međutim, položaj žene bilježi novi napredak. Stječu mogućnost pravnog istupa i sudskog svjedočenja, dozvoljeno im je izučavanje i obavljanje zanatskih poslova i postaju punopravni članovi gradskih cehova. Njima nasuprot stoje arhaične statutarne odredbe utvrđenih burgova i zamaka, koje u cijelosti odražavaju rigorozam, na svaku promjenu zatvoren sustav zakona vojničkih naselja. Skrbništvo nad porodicom ovdje je dosljedno u ovlasti očeva ili njihovih bližih muških srodnika, pravna sposobnost i mogućnost ekonomskog istupanja žena krajnje je ograničena.

U svijetu duhovnosti sve je prisutnija tendencija posvjetovljenja. Umjesto duhovnog habita nosi se svjetovna odjeća, redovnice putuju zemljom, sudjeluju na svečanostima, kumuju, primaju goste obaju spolova, istupaju na sudu. Sve su češće svađe između predstojnica samostana i ostalih redovnica. Na reakciju se nije trebalo dugo čekati. Krajem XIV stoljeća iz Nizozemske se duž sjeverne i srednje Evrope širi religiozni pokret obnove — devotio moderna. Pooštrava se disciplina, zahtijeva strogost i ozbiljnost, na smijeh se gleda s prijekorom.

Vraćajući se postanku, razvoju, privrednim dometima i slojevitosti društvene strukture srednjovjekovnih evropskih gradova, autorica se napose zastavlja na sklopu gradova njemačkog, francuskog i talijanskog prostora. U gradovima — najvećim korisnicima trgovačke ekspanzije i robno-novčane privrede — izdvajaju se izrazito djelatne i financijski moćne građanske obitelji. Siri se i doseg ekonomske aktivnosti žena. Udovice trgovaca iz Lübecka nastavljaju poslove supruga, otvaraju podružnice u Skandinaviji, bave se rentijerstvom i posuđuju novac gradskoj blagajni. U Kölnu su žene zastupljene u gotovo svim privrednim granama. Statuti im omogućuju stjecanje zvanja »majstorice«, a cehovi ih tretiraju kao svoje ravnopravne članove. U Parizu su žene punopravni članovi liječničkog i brijačkog ceha. Frankfurtski spisi bilježe tokom XV stoljeća 15 liječnica i okulista, mahom židovskog porijekla.

Međutim, unatoč neospornom poboljšanju društvenopravnog položaja i sve istaknutijoj ulozi u gradskom ekonomskom životu, dosege poslovne djelatnosti žene kasnoga srednjeg vijeka ne bismo ipak, kako to autorica ponekad čini, smjeli preuveličavati. Ponajprije, samo je manji broj žena imao financijskih mogućnosti i staleško-pravnu dozvolu da se u potpunosti posveti privrednoj aktivnosti. Nemogućnost samostalnog izbivanja i osnivanja poslovnica u udaljenim zemljama sužavala je radius poslovnosti. Stoga imena poduzetnih žena koja nalazimo u trgovačkim ugovorima, poreznim listama i notarskim spisima predstavljaju izuzetnu, za srednjovjekovni grad ipak neznatnu manjinu.

Predstavljajući životnu svakodnevicu i standard višeg sloja građanstva, autorica na osnovi opsežnoga izvornog materijala donosi detaljan opis njihovih kuća, ladanjskih imanja, namještaja, odjeće i svakodnevnog jelovnika. Računske knjige i dnevnici pružaju nam podatke o rashodu domaćinstva,

uobičajenoj potrošnji namirnica, troškovima sinovljeva studiranja, plaći slu-
žinčadi itd. Raste i socijalna diferencijacija — građanstvo se oštro polarizira
na gornji sloj trgovaca, bankara i vlasnika manufaktura, prelazni srednji
stalež i donji sloj siromašnijih obrtnika, sitničara i nadničara. Tokom XV
stoljeća gradska vijeća učestalo donose propise protiv luksuza.¹ Mjere protiv
nemorala, osobito sve prisutnijeg konkubinata.

Poseban segment srednjovjekovne gradske zajednice predstavljaju mar-
ginalne skupine. Izuzetno brojne u najvećim evropskim gradovima, prostitut-
ke tijekom XV stoljeća u Parizu postaju toliko moćne da osnivaju vlastiti
ceh te poput ostalih strukovnih udruženja žele stolnoj crkvi darovati oslikani
prozor.

Prelazeći na odnose s druge strane Alpa, autorica se poglavito zadržava
na vodećim kulturnim centrima talijanskog quattrocenta. Renesansa je i raz-
doblje života i djelovanja izuzetno markantnih žena na polju politike, kul-
ture, umjetnosti i vjere. Za Ferarsko vojvodstvo vezane su sudbine Eleonore
Aragonske, udane d'Este, jedne od najobrazovanijih žena svog vremena, te
Lucrezie Borgie, koja je svoj treći i jedini uspješan brak vezala za vojvodu
Alfonsa.

Katarina Sienska, koja je već sa šest godina imala prve vizije, domini-
kanka i autorica mnogobrojnih traktata i mističnih pjesama, istaknuti je pro-
tagonist vjerskih zbivanja u vrijeme avinjonskog sužanjsstva.

Junjakinju francuskog nacionalnog otpora Ivanu Orleansku autorica ne
prikazuje kao prethodnicu ženskog pokreta, već jednostavnu seosku djevojku
koja je do svoga tragičnog svršetka zadržala šarm seoskih pejzaža i skromnost
neizvještačene religioznosti.

Svojom vladavinom Izabela Kastiljska obilježila je početak jedinstvene
španjolske države, a pokroviteljskim odnosom prema Kolumbovoj pomorskoj
ekspediciji stvorila preduvjete španjolske kolonijalne moći.

Prikazujući dalje političke brakove i rodbinsku povezanost vodećih vla-
darskih kuća zapadne Evrope, autorica nastoji prikazati političku pozadinu
dinastičkih brakova i njihove konkretne posljedice.

Kao izvor za prikazivanje socio-ekonomske strukture gradskih i seoskih
obitelji u Italiji autorica koristi firentinski katastar iz XV stoljeća. Nailazimo
na brojne podatke iz svakodnevnog obiteljskog života sela i grada, o broj-
nosti domaćinstava, ženidbenim ugovorima, visini miraza i svadbenim sveča-
nostima. Karakter obitelji izrazito je agnatski, a bilježimo i mnoge primjere
zajedničkih domaćinstava braće po principu zadruga. Žena je istodobno ve-
zana s očevom i muževljevom obitelji, ali je isključena iz nasljednog prava
na kule i utvrde obitelji (Siena) — simbole obiteljske sigurnosti i zasebnosti.

U posljednjem odjeljku trećeg poglavlja autorica se bavi životom seoskih
obitelji njemačko-francuskog prostora. Izvještaji o svakidašnjici i standardu
seoskog stanovništva su različiti: s jedne strane, prikazi oskudnog života vje-
čno gladnog, bolestima i teškim poljskim radovima iscrpljenog seljaka, te
nasuprot tome opisi seoskog gospodarstva koje se u vrijeme mira i dobrih

¹ U jugoslavenskoj historiografiji također je objavljen jedan rad o istoj pro-
blematici: Dušanka Dinić-Knežević, Ograničenje luksuza u Dubrovniku krajem XV
i početkom XVI veka, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu 18/1, 1975,
str. 75—86.

žetvi približava imućnosti srednje građanske obitelji. Navodeći poglavito izvore koji govore u prilog drugoj tezi, autorica ipak ne uzima u obzir da su dobrostojeća seoska gospodarstva, koja i sama uopšljavaju mnoštvo nadničara i sezonskih radnika, u usporedbi s cjelokupnim agrarnim stanovništvom zapadne Evrope u vrijeme kad su posljedice prirodnih poremećaja i demografsko-gospodarskih kriza još uvijek znatno usporavale brži oporavak i razvoj ruralnih zajednica, njihov izrazito manjinski dio. Sličan problem nameće se i prilikom ocjene društvenog položaja i tretmana seljaka-nadničara. Opširno citirajući izvore iz kojih slijedi da je taj sloj stanovništva redovito bio izuzetno dobro hranjen prilikom nadničenja, te u vrijeme crkvenih i obiteljskih svečanosti, zaboravlja napomenuti da je broj tih dana u usporedbi s brojem običnih dana, bio kudikamo manji. Tegobe svakodnevnih napornih poslova prekidale su seoske svetkovine, krštenja, krizme, svadbe i pogrebi, nerijetko poprimajući karakter poganske raskalašenosti.

Djevojke se i tada udaju rano: prosjek je 15—18 godina. Od godine 1460. izvori bilježe porast prosječnog broja djece sa 1,5—3,1 na 3,0—3,4 po obitelji. Struktura obitelji i dalje je izrazito patrijarhalna, ali je pravni položaj žene nešto povoljniji. Sve su češći primjeri da odsutni suprug pismenom odredbom ženi prepušta raspolaganje cjelokupnim posjedom. Seoske žene nalazimo i kao trgovce vinom, sirom i domaćim tekstilnim proizvodima te kao vlasnice krčmi. Društveni život i sastajanje svodi se na odlazak u mlin, na česmu, u crkvu i prisustvovanje crkvenim prikazanjima. Vjerna životu svojih predaka, jednostavna u odanosti Bogu, navikla na tegobnost brojnih poroda i svakidašnjih poslova, žena seoskog društva ostaje tokom srednjeg vijeka pasivna i izolirana od vjersko-političkih društava (osim Ivane Orleanske).

Zaključujući naposljetku položaj žene u srednjem vijeku autorica navodi najdominantnije konstante povijesne dinamike, to jest »oblike trajanja u kretanju«, upozoravajući da čak i kada posegnemo za gomilom izvornih podataka o ženi srednjeg vijeka, još ne znamo mnogo. Na kraju knjige nalazi se, pored opsežnog znanstvenog aparata, pregled korištenih izvora i literature te indeks osobnih imena.

Nastojala sam ovdje prikazati osnovnu nit autoričina istraživanja društvenopravnog položaja i svakodnevnoga obiteljskog života žene u srednjem vijeku. Nedostataka u djelu svakako ima, napose u povremenom preopširnom citiranju izvora na štetu zaključnih razmišljanja, kao i nedovoljno kritičkom pristupu porijeklu i pozadini izvorne građe. Rad je, s obzirom na koncepcijski i istraživački interes autorice, ograničen na prostor zapadne Evrope s krajnje rijetkim zadiranjem u problematiku skandinavskog i slavenskog prostora. O bizantskom Carstvu i južnoslavenskom svijetu ne nalazimo ni jedne riječi. Stoga je, kako i sama autorica objektivno priznaje, nužno više specijalističkih radova različitih teritorijalno-političkih i društveno-ekonomskih cjelina, te njihovo čvršće povezivanje i uklapanje u jedinstvenu sintezu povijesti evropskoga srednjeg vijeka. No, usprkos tome, djelo E. Ennen vrijedan je prilog poznavanju položaja žene u srednjem vijeku i vrhunski domet evropske medicvistike, kako svojim metodološkim pristupom, tako i strukturalno-sadržajnim osmišljavanjem i realizacijom istraživačkog rada.

Lovorka Čoralić

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 21

ZAGREB

1988.

RADOVI	VOL. 21	str. 1—296	Zagreb 1988.
--------	---------	------------	--------------

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 4.000 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

R A D O V I 2 1

Za izdavača
dr. Nikša Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ DAMIR, prof. Davor

ANTOLJAK dr. STJEPAN, Zajeva 15, Zagreb

BERTOŠA SLAVEN, student, Filozofski fakultet, Zagreb

BUDAK mr. NEVEN, Filozofski fakultet, Zagreb

ČORALIĆ LOVORKA, student Filozofski fakultet, Zagreb

JELIĆ-BUTIĆ dr. FIKRETA, Institut za radnički pokret, Zagreb

JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

KARAMAN dr. IGOR, Ružmarinka 5, Zagreb

LUČIĆ dr. JOSIP, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

MATICKA dr. MARIJAN, docent Filozofski fakultet, Zagreb

MIJATOVIĆ ANĐELKO, profesor, Susedgrad, Zagreb

MIROŠEVIĆ mr. FRANKO, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu Zagreb

OČAK dr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

SEKULIĆ ANTE, prof. Zagreb

VRANJEŠ-ŠOLJAN dr. BOŽENA, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

WOJTISKA HENRYH, Varšava, Poljska

ŽIVKOVIĆ dr. PAVAO, Filozofski fakultet, Zadar
